

О.О. Остапенко*

ПРАВО АКЦІОНЕРІВ НА ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ АКЦІОНЕРІВ ДО СУДУ

Право акціонера на участь в управлінні акціонерним товариством є одним із найголовніших немайнових прав, шляхом реалізації якого акціонер має право реалізовувати інші майнові та немайнові права, зокрема, право на отримання дивідендів, рішення про виплати яких приймає вищий орган управління акціонерного товариства — загальні збори акціонерів. Тому дослідженню цього питання була присвячена значна кількість праць українських та зарубіжних правників. До них відносяться С.В. Артеменко¹, О.М. Вінник², Н.С. Глусь³, О.Р. Кібенко⁴, І.В. Спасибо-Фатеева⁵, О.В. Щербина⁶.

© Остапенко О.О., 2005

* аспірант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

¹ Артеменко С.В. Цивільно-правові проблеми управління акціонерним товариством: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. — К., 2004. — 195 с.

² Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: Монографія. — Атіка, 2003. — 352 с.

³ Глусь Н.С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 — К., 2000. — 194 с.

⁴ Кібенко Е.Р. Корпоративное право Великобритании. Законодательство. Прецеденты. Комментарии. — К.: Юстиниан, 2003. — 368 с.

⁵ Спасибо-Фатеева И.В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения. — Харьков: Право, 1998. — 256 с.

⁶ Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. — К., 2000. — 223 с.

В зазначених роботах розглядалося багато проблем, які виникають на практиці щодо реалізації права акціонерів на участь у загальних зборах акціонерів та їх судового захисту, зокрема щодо визначення підстав та порядку оскарження, строків оскарження рішень загальних зборів, визначення осіб, які мають на це право. Але єдності думок щодо цього питання в науковій літературі не існує, як її немає у процесуальних підходах господарських судів та судів загальної юрисдикції, які керуються при вирішенні таких спорів різними законодавчими актами — ЦПК, АПК та відповідними роз'ясненнями Вищого господарського суду та Верховного суду.

Не вирішує цього питання і проект Закону “Про акціонерні товариства”, який досить обмежено підійшов до вирішення цього питання, зазначаючи лише на те, що акціонер може оскаржити в суді рішення загальних зборів, якщо рішенням або порядком його прийняття порушуються вимоги цього Закону, інших актів законодавства, статуту чи положення про загальні збори товариства, а суд має право з урахуванням усіх обставин справи залишити в силі оскаржуване рішення, якщо допущені порушення не завдали збитків акціонеру, який оскаржує рішення.

Все це свідчить про необхідність проведення подальших досліджень зазначених питань, та вироблення обґрунтованих пропозицій, які б найбільшим чином відображали корпоративні інтереси, як “великих” так і “малих” акціонерів. Тому мета цієї статті — провести відповідний аналіз правових думок з цього питання, на їх підставі, а також виходячи із практичних ситуацій виробити конкретні пропозиції Закону “Про акціонерні товариства” щодо реалізації права акціонерів на оскарження рішень загальних зборів акціонерів до суду.

Ст. 116 нового ЦК передбачає, що учасник господарського товариства має право брати участь в управлінні товариства у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, встановлених законом. Як бачимо, ст. 116 ЦК не зазначає на те, що порядок управління господарськими товариствами регулюється не тільки установчими документами, а й законами, а також іншими нормативними актами. Так, ст. 159-161 ЦК визначає компетенцію загальних зборів, наглядової ради, виконавчого органу акціонерного товариства, рішеннями загальних зборів акціонерного товариства, зокрема щодо покладення на наглядову раду виконання окремих функцій загальних зборів акціонерів (ч. 4 ст. 46 Закону України “Про господарські товариства”) чи іншими внутрішніми документами акціонерного товариства (п. “ж” ст. 41 Закону України “Про господарські товариства”).

Існує дві точки зору, щодо реалізації права акціонерів на участь в управлінні акціонерним товариством. Так, Н.С. Глусь, вважає, що учасники корпорації “безпосередньо беруть участь в управлінні корпорацією”, і визначає корпорацію як юридичну особу у формі акціонерного товариства, “управління якою здійснюється через складну централізовану систему органів”⁷. О.В. Щербина дотримується протилежної точки зору зазначаючи, що “управління акціонерним товариством здійснюється акціонерами через систему органів товариства, таке управління не можна назвати безпосереднім, навпаки, воно є опосередкованим”⁸. На наш погляд, ці два погляди є правильними, оскільки на сьогодні можливі варіанти, коли управління акціонерними товариствами може здійснюватися як безпосередньо акціонерами, наприклад, відкриті акціонерні товариства створені в процесі приватизації та корпоратизації, де функції загальних зборів виконує Фонд держмайна чи орган державної влади. Тому слушною з цього приводу та враховуючи передбачену новим ЦК можливість створення АТ однією особою чи існування АТ з одним акціонером у разі придбання одним акціонером усіх акцій товариства, пропозиція С.В. Артеменко, який пропонує передбачити в Законі України “Про акціонерні товариства” те, що в таких випадках

⁷ Глусь Н.С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – С. 12.

⁸ Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 67.

рішення з питань, які відносяться до компетенції загальних зборів, приймаються цим акціонером одноособово та оформляються письмово без скликання та проведення загальних зборів⁹.

О.М. Вінник зазначає, “навіть традиційний судовий спосіб захисту прав учасників товариства шляхом подання позовів у власних інтересах — прямих позовів Законом “Про господарські товариства” взагалі не згадується (на відміну від, скажімо, законодавства Китаю, Російської Федерації, Німеччини). Подання таких позовів можливе на підставі норм процесуального законодавства — цивільного процесуального і господарського процесуального¹⁰.

Зцією думкою і критикою сучасного регулювання захисту прав акціонерів на оскарження дій чи бездіяльності органів управління акціонерного товариства потрібно погодитися. Зазначену прогалину, як було зазначено вище, вирішує проект Закону “Про акціонерні товариства”. В той же час не можна залишити поза увагою той факт, що цивільне процесуальне та господарське процесуальне законодавство, а отже і Верховний суд та Вищий господарський суд підходять по-різному до розгляду таких спорів.

Так, відповідно до п. 6.2.4 роз’яснення Вищого господарського суду № 02-5/35 від 26.01.2000 р. “Про деякі питання практики вирішення спорів, пов’язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів” господарські суди розглядають на загальних підставах справи у спорах про визнання недійсними актів, прийнятих (виданих) іншими, крім державних, органами, у тому числі актів органів господарських товариств, громадських організацій тощо, які відповідно до закону чи установчих документів мають обов’язковий характер. Такі спори розглядають у позовному порядку. Іншу позицію з цього питання має Верховний суд, який у постанові Пленуму Верховного Суду України № 13 від 03.12.1997 р. “Про практику розгляду судами справ за скаргами на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних, посадових і службових осіб у сфері управлінської діяльності, які порушують права та свободи громадян” зазначив, що відповідно до ст. 248² ЦПК предметом судового оскарження можуть бути як колегіальні, так і одноособові рішення, дії чи бездіяльність суб’єктів оскарження, акти як нормативного, так і індивідуального характеру, у зв’язку з якими громадянин вважає, що: порушено або порушуються його права і свободи; створено або створюються перепони для реалізації ним своїх конституційних прав чи свобод (або вжиті заходи щодо їх реалізації є недостатніми); на нього покладено обов’язки, не передбачені законодавством, або передбачені, але без урахування конкретних обставин, за яких ці обов’язки повинні покладатися, або вони покладені не уповноваженими на це особою чи органом. Згідно з ч. 3 ст. 16 Закону “Про звернення громадян” судами вирішуються скарги на рішення у сфері управлінської діяльності загальних зборів членів колективних сільськогосподарських підприємств, акціонерних товариств, громадських організацій і об’єднань, житлово-будівельних кооперативів та інших юридичних осіб, створених на основі колективної власності.

Отже, у судах загальної юрисдикції такі спори вирішуються не у позовному провадженні, а як справи, які витікають із адміністративних правових відносинах. Тому і підходи до вирішення таких справ зовсім інші. Зокрема, це стосується строків оскарження. Відповідно до ст. 248⁵ ЦПК скаргу може бути подано в суд: у двомісячний строк, обчислюваний з дня, коли особі стало відомо або їй повинно було стати відомо про порушення її прав, свобод чи законних інтересів; у місячний строк з дня отримання особою письмової відповіді про відмову у задоволенні скарги органом, службовою особою вищого рівня по відношенню до того органу, посадової, службової

⁹ Артеменко С.В. Цивільно-правові проблеми управління акціонерним товариством: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2004. – С. 4.

¹⁰ Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. Монографія. – Атіка, 2003. – С. 255-256.

особи, що постановили рішення чи здійснили дії або допустили бездіяльність, або з дня закінчення місячного строку після подання скарги, якщо особою не було одержано на неї письмової відповіді. Пропущений строк для подання скарги може бути поновлено судом, якщо буде встановлено, що його пропущено з поважних причин. Для господарських судів строки подання позовних заяв обмежуються загальним трирічним строком позовної давності. Цю ситуацію повинен виправити новий ЦПК, який відмовився від визнання таких спорів, як спорів які виникають із адміністративних правовідносин, а проект Адміністративного процесуального кодексу визначив, що у порядку адміністративного судочинства розглядаються скарги, які виникають у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів, які здійснюють владні управлінські функції на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень. Тому після вступу в дію нових Цивільного процесуального та Адміністративного процесуального кодексів спори акціонерів на дії (бездіяльність) та рішення органів управління акціонерного товариства будуть розглядатися у позовному порядку, оскільки корпоративні відносини, які виникають між акціонерним товариством та акціонером не є адміністративно-правовими, а є цивільно-правовими. Безумовно, такий підхід є правильним. Але в той же час встановлення ст. 248³ ЦПК строків для оскарження дій (бездіяльності) органів управління було, як на наш погляд, вдалим.

Як вже зазначалося вище, законодавчі акти зарубіжних країн встановлюють як порядок розгляду спорів, так і випадки оскарження. Так, ч. 7 ст. 49 Закону РФ "Про акціонерні товариства" встановлює, що акціонер має право оскаржувати у суд рішення, прийняте на загальних зборах з порушенням вимог законів, статуту у випадку, якщо він не приймав участь у зборах або голосував проти прийняття такого рішення. Параграф 245 Акціонерного закону Німеччини розширює перелік осіб, які мають право, а також уточнює порядок вираження волі акціонера, який голосував проти прийняття відповідних рішень, відносячи до них: акціонерів, які заявили протест проти рішення до протоколу зборів; кожний акціонер, який не явився на загальні збори, якщо він неправомірно не був допущений на загальні збори, якщо загальні збори були скликані неналежним чином, чи якщо питання, з якого приймалося рішення не було належним чином опубліковане; кожного акціонера, який через здійснення права голосу за себе чи третю особу намагався зі шкодою для товариства чи іншим акціонерам набути особливі вигоди, а рішення сприяло такій меті; правління; кожний член правління та наглядової ради в тому випадку, якби в результаті здійснення рішення члени правління чи наглядової ради здійснили діяння, за які передбачено кримінальне покарання чи адміністративне правопорушення або якщо б вони стали зобов'язані відшкодувати збитки.

Вважаємо, що підхід Акціонерного закону Німеччини відрізняється більшою доскональністю щодо визначення акціонерів, які мають право на оскарження. По-перше, для підтвердження того факту, що акціонер голосував проти прийняття певного рішення загальних зборів акціонерів, останній повинен заявити протест до протоколу. По-друге, надання права на оскарження акціонеру, який не був присутнім на зборах у випадку, коли порушуються його права щодо участі у зборах, в тому числі пов'язані зі скликання зборів. По-третє, будь-якому акціонеру, тільки тоді, коли прийняте рішення надає якісь переваги іншим акціонерам, в результаті яких завдаються збитки іншим акціонерам чи товариству.

Правники України також вже давно висловлюють свої пропозиції щодо вдосконалення реалізації права акціонерів на оскарження рішень загальних зборів. Але на сьогодні не має єдиної точки зору щодо питань визначення осіб, які мають право на оскарження рішень загальних зборів, встановлення вичерпного переліку підстав для оскарження.

Так, І.В. Спасібо-Фатєєва пропонує обмежити коло осіб, які можуть звернутися з позовом

про визнання недійсним рішення загальних зборів, лише випадками, коли акціонер не брав участі у голосуванні або голосував проти такого рішення, і його права і (або) законні інтереси таким чином були порушені¹¹. З приводу цього О.В. Щербина зазначає, що таке обмеження є недоцільним, оскільки у певних випадках порушення прав (інтересів) акціонера не залежить від того, чи брав він участь у голосуванні, голосував “за” чи “проти” прийнятого рішення¹². Не можна погодитися з думкою О.В. Щербини, відносно того, що при визначенні права на оскарження не потрібно враховувати волю особи, яку вона висловила на загальних зборах, а потім це рішення і оскаржує. На наш погляд, правильною є позиція Акціонерного закону Німеччини, в якому незалежно від того, голосував за, чи проти акціонер, був присутнім на зборах, чи ні, він має право оскаржити рішення загальних зборів у випадку, коли в результаті такого рішення надаються переваги певним акціонерам, в результаті чого завдаються збитки товариству чи іншим акціонерам, за винятком випадків, коли таке рішення надає акціонерам компенсацію за збитки. З цього приводу хочеться привести приклад, коли голова зборів акціонерного товариства “Н-Ч”, який голосував на загальних зборах за збільшення статутного капіталу та внесення відповідних змін до статуту акціонерного товариства через майже два роки після прийняття такого рішення подав позовну заяву щодо визнання його недійсним¹³.

Що ж стосується права акціонера на оскарження рішення загальних зборів, який не був присутнім на зборах, то таке право надається відповідно до параграфу 245 Акціонерного закону Німеччини тільки тоді, коли ця відсутність була викликана неналежним сповіщенням акціонерів або недопущенням акціонера на збори. Тобто в даному випадку, якщо акціонер не був присутнім на зборах по своїй волі і не направив свого представника, він позбавляється права на оскарження таких рішень. Таке вирішення цього питання закономірно позбавляє права на оскарження тих акціонерів, які на момент винесення такого рішення ще не були акціонерами.

Н.С. Глусь пропонує встановити вичерпний перелік випадків, за яких рішення вищого органу корпорації може бути визнано недійсним: по-перше, коли для прийняття відповідного рішення недостатньо кворуму; по-друге, коли рішення за своїм змістом суперечить чинному законодавству; по-третє, коли рішення прийнято з порушенням інтересів меншості внаслідок зловживання більшістю своїм правом¹⁴. Загалом погоджуючись з першою та другою підставами, вважаємо, що тоді логічним було б їх доповнити, сказавши, що процесуальним порушенням, яке тягне за собою визнання рішень загальних зборів недійсними, є прийняття рішень не простою чи кваліфікованою більшістю голосів. Що стосується третьої підстави, то у даному випадку навряд будь-яке рішення, яке суперечить інтересам меншості, потрібно визнавати недійсним, оскільки існують “непопулярні” рішення загальних зборів акціонерів, пов’язані з розподілом прибутку та направленням його на розвиток товариства, а не на розподіл дивідендів між акціонерами. Тому правильною, як вже зазначалося вище, є позиція Акціонерного закону Німеччини щодо визнання рішень зборів недійсними тільки тоді, коли таким рішенням дають переваги одним акціонерам перед іншими.

О.В. Щербина пропонує примірний перелік підстав для визнання рішення загальних зборів недійсним, відносячи до них зокрема, такі випадки: 1) прийняття рішення на зборах, скликаних з порушенням порядку скликання; 2) прийняття рішення з питань, не включених до порядку денного зборів; 3) відсутність належним чином оформленого протоколу загальних зборів;

¹¹ Спасібо-Фатеева І.В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин. Автореф. дис... док. юрид. наук: 12.00.03 / Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2000. – С. 23.

¹² Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 93.

¹³ Архів Деснянського районного суду м. Чернігова. – Справа № 2-6839/2004.

¹⁴ Глусь Н.С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – С. 12.

¹⁵ Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 94.

4) невідповідність рішення інтересам товариства в цілому або інтересам його акціонерів чи кредиторів та інші підстави¹⁵. З таким переліком не можна погодитися без застереження. Що стосується процедурних питань скликання чи прийняття рішення по питаннях, не включених до порядку денного, то, напевно, право на таке оскарження повинні мати лише акціонери, які не були присутні на зборах, чи які голосували проти прийняття відповідних рішень, як це говорилося нами раніше. В той же час на, наш погляд, є спірним визнання рішення зборів при відсутності належним чином оформленого протоколу загальних зборів, оскільки виникає питання, що робити тоді, коли протокол був складений на час розгляду справи, чи після прийняття відповідного рішення. Відносно такої ситуації параграф 242 Акціонерного закону Німеччини вводить таке поняття, як нікчемність рішень загальних зборів у випадку неналежним чином оформленого протоколу та усунення цієї нікчемності шляхом реєстрації у торговому реєстрі, оскільки параграф 130 передбачає обов'язкову реєстрацію. На нашу думку, такий підхід щодо можливості усунення нікчемності є досить правильним. Але в Україні не існує такої процедури, як реєстрація у торговому реєстрі рішення загальних зборів. Тому навряд чи потрібно визнавати рішення загальних зборів, яке не оформлене протоколом, недійсним, оскільки на практиці це може бути викликано різними підставами, хворобою голови чи секретаря зборів, їх відпусткою тощо.

Немає однозначності й у підходах щодо визначення строків на оскарження. Так, Н.С. Глусь пропонує встановлювати спеціальний строк для оскарження рішення в 1 місяць¹⁶, О.В. Щербина вважає, що варто застосувати загальний строк позовної давності — 3 роки¹⁷.

Різні строки оскарження встановлені в законодавстві зарубіжних країн. Відповідно до параграфу 246 Акціонерного закону Німеччини позов може бути пред'явлений протягом одного місяця після прийняття рішення. Стаття 49 Закону РФ "Про акціонерні товариства" встановлює, що акціонер має право оскаржити рішення загальних зборів протягом шести місяців, з часу, коли акціонер дізнався чи повинен був дізнатися про прийняття відповідного рішення. Пропонуючи варіанти вирішення цього питання в Законі України "Про акціонерні товариства", напевно, більш правильним буде сприйняти норму, встановлену російським законом, оскільки, по-перше, ним встановлено більш тривалий строк оскарження, який дає у будь-якому випадку можливість мати інформацію акціонеру про прийняте на загальних зборах рішення, а, по-друге, все ж таки цей строк визначається з дня, коли акціонер повинен був вже мати таку інформацію. Останнє фактично робить акціонера не пасивним глядачем, а активним учасником корпоративного процесу, де він не тільки повинен пред'являти у будь-який час позови про визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів, а й активно цікавитися його справами.

Досить часто на практиці зустрічаються випадки, коли акціонери, пред'являючи різні позови, вимагають у суду в порядку забезпечення позову заборонити проведення загальних зборів. З цього приводу, вважаємо, є правильною позиція Верховного суду. Судовою Палатою з цивільних справ Верховного Суду України прийнято ухвалу від 22.11.2001 р. № 13/5, в якій вказується, що заборонивши АТВТ проводити загальні збори акціонерів, які відповідно до ст. 41 Закону "Про господарські товариства" є вищим органом акціонерного товариства, до компетенції якого входить вирішення усіх питань, пов'язаних із діяльністю товариства, а спостережній раді — здійснювати будь-які дії, у тому числі повноваження, надані їй Законом "Про господарські товариства", статутом товариства та положенням про спостережну раду, суддя, всупереч вимогам ч. 3 ст. 152 ЦПК та ч. 3 ст. 15 Закону "Про підприємство", вирішив питання, які стосуються внутрішньої діяльності товариства і не пов'язані з розглядом справи за заявленим позовом та виконанням можливого

¹⁶ Глусь Н.С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – С. 20.

¹⁷ Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 96.

рішення суду¹⁸. Погоджуючись із вказаною ухвалою, слід вказати, що хоча на сьогодні ч. 3 ст. 15 Закону “Про підприємництво” втратила чинність, проте заборона проведення загальних зборів, як засіб забезпечення позовних вимог, не повинна допускатись в тих випадках, коли питання порядку денного загальних зборів стосуються внутрішньої діяльності товариства — затвердження річних результатів діяльності товариства, порядок розподілу прибутків тощо.

Виходячи із зробленого аналізу правових питань захисту прав акціонерів шляхом визнання судом рішення загальних зборів недійсним вважаємо за необхідне запропонувати у Законі “Про акціонерні товариства” закріпити наступні положення: акціонер має право на оскарження рішення загальних зборів протягом шести місяців після того, як він дізнався чи повинен був дізнатися про прийняття відповідного рішення; право на оскарження рішення мають лише акціонери, які голосували проти прийняття рішення загальних зборів акціонерів, про що зроблений письмовий протест до протоколу зборів, які не були присутніми на зборах в зв’язку з їх недопущенням до участі у зборах або в зв’язку з порушенням порядку скликання зборів; будь-яким акціонерам, у випадках, коли прийняті рішення надають переваги іншим акціонерам і в результаті чого наносяться збитки іншим акціонерам чи товариству, за винятком випадків, коли рішення забезпечує відповідні компенсації за такі збитки.

Захист прав акціонерів на участь в управлінні є досить складною і широкою проблемою і вона не обмежується тільки дослідженням проблем визнання незаконними рішень загальних зборів. Потребують подальших досліджень питання визнання недійсними рішення правління чи голови правління, наглядової ради, ревізійної комісії, визначення осіб, які мають право представляти акціонерні товариства в таких спорах тощо.

*Стаття рекомендована до друку відділом проблем
цивільного, трудового і підприємницького права
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України
(протокол № 1 від 20 січня 2005 року)*

